

vetítették az egyházi iskolák várható államosítását. Városunk apácai is nyugtalanságban éltek, sejtették mi készül ellenük. A modern idők keresztényüldözésének víziója nyomasztotta akkori életüket, de hát abban az időben már nem léteztek „katakombák”, ahol menedékre lehettek volna a hatalom üldözése elől.

1948. június 26-án számukra is eljött a végzetes nap. Ezen a napon a zárda apácai a Gutin hegységben voltak kiránduláson. A késő délutáni órákban, az országúton hazafelé jövet kapták a hírt, hogy a zárdát – tehát az otthonukat – államosították és hatósági közegek leltároztak fel mindent az épületben. A tisztelendő nővéreket sokkolta a hír és félelmükben akkor este nem is mertek otthonukba menni, hanem a Bányahegy aljában lévő Kiskákásra mentek és egy Barkóczi Veronika nevű asszonynak a házában húzódtak meg néhány napig. A hatóság meghagyott ugyan részükre bizonyos helyiségeket, melyeket használhattak, de az iskolában már nem taníthattak. Felajánlották nekik a tanítási lehetőséget abban az esetben, ha levetik rendi ruházatukat, de a nővérek erre nem voltak hajlandók. Ezt az ideiglenes állapotot szüntette meg az egyházi rendek felszámolásáról intézkedő újabb kormányrendelet. Ezzel elkezdődött az egyházi személyeknek otthonaikból való kiűzetése és szétszórátása, rendi ruházatuktól való megfosztása. Apácáinknak is el kellett hagyniuk a zárda épületét. 1949 őszén költözni kényszerültek és már polgári ruhában a Bakó kisasszonyok emeletes házában lettek átmenetileg menedékre. De még ekkor is zaklatott volt életük, félve az internálástól, hiszen az említett évben a vallás és képviselői elleni üldözés, a kitelepítések réme, országszerte tombolt.

Az államosítással a zárdaépület változatlanul az ifjúság oktatásának állami intézménye maradt, de a korábbiaktól már igen eltérő tartalommal. A világi hatalom sürgősen lebontatta a házikápolnát és leparancsolta a keresztet is az épület toronytetejéről. Tantervi programjából tudatosan hiányzott a lélek nevelésének szándéka. Igaz, hogy napjainkban is állanak még a zárda falai, de hiányoznak belőle az alázatosság és az egyszerűség szeretetének leányai, a „hit fellegvárának” egykori katonái.

A felsőbányai apácázárda nem műemlék jellegű építmény, nem nemesi udvarház, vagy régi kastély, mely a történelmi évszázadok természeti és politikai viharaitól sebzett falaival büszkélkedve hirdetné egykori lakóinak köbevésett hírnevét. Ilyen építménnyel Felsőbánya nem rendelkezik. A zárda épülete mégis jelképes fellegvára maradt a tudásnak és a hitnek, mely falain belül kiapadhatatlan szerető igyekezettel nevelte a város ifjú nemzedékeit.

Napjainkban még állanak a zárda falai, melyek között a múltban mindig történtek szívet-lelket megmozgató, csodával felérő események. Úgy hiszem, hogy az igazi csoda napjainkban csak akkor fog bekövetkezni, ha a város egéről távozó Napnak fénysugarai visszanyúlnak majd a zárdaépület tornyára visszahelyezett kereszt aranyozott ágaira.

És akkor – egy új történet kezdődhet.

Pain Lajos

Pest–Buda sajtója a leányok neveléséről, a XIX. század elején

Hazánkban a nők művelődési jogaiért vívott küzdelem már az 1790-es években megindult. Nálunk is, ugyanúgy, mint Angliában, röpiratok jelentek meg,¹ amelyek azt hangsúlyozták, hogy a nők kizárólag akkor élvezhetnek majd a férfiakéval azonos jogokat, ha neveletésük is hasonló lesz. Később, a XIX. század első évtizedeiben a megélénkülő polgári fejlődés, és részben talán a hazai és külföldi nőemancipációs törekvések hatására a magasabb fokú nőművelés nálunk is társadalmi szükségletté kezdett válni. Ehhez azonban ekkor még nem álltak rendelkezésre megfelelő színvonalú intézmények. Az alsóbb néprétegekhez tartozó leányok az

¹ *Bárany Péter*: A magyar Anyáknak az Ország-Gyűlésére egybe gyűlt Nagyai a magyar Atyák elejébe terjesztett alázatos kérések. Pesth, 1790.; *Pálóczi Horváth Ádám*: A Magyar Asszonyok Prókátora a Budán összegyűlt Rendekhez. Pesth, 1790. és Uo. A Férfiak felelete az Asszonyokhoz. Pesth, 1790.

elemi ismereteket a felekezetek által fenntartott népiskolákban, a városi polgárság és a nemes-ség leányai pedig többnyire otthon szerezték meg. Azok a szülők, akik rendszeres és intézményes nevelésben kívánták részesíteni leányaikat, az ekkortájt alakuló magán leánynevelő intézetek valamelyikébe írátták őket.

A XVIII–XIX. sz. fordulóján Pest–Budán is szaporodni kezdtek a magánkézben lévő, bentlakásos leánynevelő intézetek. Számos vállalkozó akadt, aki hatósági engedéllyel vagy anélkül „nőnevelőt” nyitott. Ezek a leányintézetek nevelőmunkájukért borsos árat kértek, és így azok csak a legtehetősebb nemes- és polgárcsaládok leányai számára voltak elérhetőek.

A magánkézben lévő leánynevelő intézetek a lehető legváltozatosabb képet mutatják. Egyeseknek csak 6–8, másoknak 50–60 növendékük is volt. Voltak, amelyek a leányok felvételekor megkövetelték az írni-olvasni tudást, mások ehhez nem ragaszkodtak. Akadtak olyanok, amelyek csak elemi fokú, de olyanok is, amelyek elemi és középfokú ismereteket nyújtottak. Néha még meghatározott tanulmányi tervük sem volt. A nevelők képzettségének iránya, de még inkább a szülők kívánsága döntötte el, mit tanuljanak a növendékek. A tanítás német nyelven folyt. A francia és német társalgás, a zongora-, tánc- és rajzleckék, a női kézimunka, a divat és illetlenül nélkülözhetetlen része volt minden intézet tananyagának. Akadt sok olyan intézet, amelyben sem a tanév eleje és vége, sem a leányok életkora nem volt pontosan megszabva. Általában 6 éves kortól 20 éves korig vettek fel növendékeket, a bentlakók mellé olykor bejárókat is. A nevelői és tanítói feladatokat legtöbbször a „nőnevelde” tulajdonosa és házasársa látta el, néhány külső szaktanító közreműködésével. E tulajdonosok között találunk kiszolgált házitánítókat vagy nevelőnőket, hivatalnokok vagy katonatisztek özvegyeit, olykor egyszerűen olyan idegenből jött férfiakat és nőket, akiknek minden tudásuk francia vagy angol anyanyelvük ismeretében merült ki. Tágasabb lakás és némi kezdőtőke elegendő volt ahhoz, hogy valaki „leánynevelőt” nyisson. A nevelők szaktudását senki sem ellenőrizte. Akadt persze közöttük néhány jól képzett, haladószellemű pedagógus is, aki a rábízott növendékekkel lelkiismeretesen, nagy szaktudással foglalkozott, de ennek ellenére e magánintézetek többségében nem voltak meg a sikeres pedagógiai munka feltételei.

A századforduló táján keletkezett, magánkézben levő leányintézeteket megbízható adatok hiánya miatt nehéz áttekinteni. A korabeli sajtó azonban fontos adatokkal szolgál számos ilyen intézetről.

A Pesten és Budán alakult magán leánynevelő intézetek közül a korabeli sajtó megemlékezik Hajnás tábornok özvegyének, és az özvegy Stromayerné által fenntartott egy-egy kisebb intézetről, melyek 6–8 arisztokrata leány számára nyújtottak nevelést. Tzigler Fridrik órásmester néhány polgárleány számára nyitott intézetet a XVIII–XIX. század fordulóján Pesten. Ismerjük Tzigler programját, melyet a Magyar Kurírban tett közzé 1800 nyarán.² Az intézetbe a gyermektelen polgár házaspár egyszerre csak hat, 7–15 éves leánykát kívánt felvenni. A tanítás tárgyai a kézimunka, a német nyelven való beszéd, olvasás, írás és levélírás. A tulajdonos szerint ennél többre nincs szüksége egy leánynak, kivéve a jó erkölcsre. A cikk szerint a leányok képezettni fognak „mindenféle asszonyi kézi és házi munkákban, melyek mind itt, mind Németországban szokásban vannak; a Német nyelven pedig olvasásra, írásra, levél-írásra és tisztán s folyvást való beszéltre fognak taníttatni. E léssen az ő oktatásoknak fő része. Minden egyéb, még a legpallérozottabb leányzónak is szükségtelen tudományok el maradnak, de annyival inkább lelkeknek és szíveknek nemesítéséről gond viseltetik”.

Ehhez hasonló programmal működtek a nagyobb leányintézetek is. Példaként említhetjük Vogel Eszter intézetét. Vogel Eszter 1798-ban települt Svájból Pestre. A saját lakásán két éven át nevelt néhány leányt, majd 1800 tavaszán a helytartótanács engedélyével internátust kívánt nyitni. A Magyar Kurírban közzétett felhívása³ szerint célja az, hogy intézetébe „minden vallásbeli különbség nélkül akármely állapotú Kis-Aszszonyokat s Leányokat felvévén, azokat olly szorgalmatossággal s vigyázással nevellye, hogy mindeneknek meg-megelégedéseket meg-nyerhesse”.

Valamivel igényesebb programja volt Richmanné, Mme Servais intézetének, aki 1804. április 25-én, Budán kelt hirdetményében a Schedius Lajos által szerkesztett német nyelvű lap, a

² Magyar Kurír. 1800. június 13. 47. old.

³ Magyar Kurír. 1800. március 25. 375–376. old.

Zeitschrift von und für Ungern hasábjain⁴ ajánlja a főrangú szülőknek intézetét. Richmanné francia származású hölgy volt, aki Pesten felállítandó intézetében három osztályt kívánt nyitni. Az I. osztályban 7 éves koron aluli, a II. osztályban 7-10 éves, a III. osztályban 10-15 éves leánykák tanulnak szokatlanul magas, évi 100 körmőci arany (1000 pengőforint) tandíj ellenében. (A többi intézetben fizetendő díj 500–750 forint körül mozgott.) Tantárgyak: vallás, német, francia és olasz nyelv, szépirodalom és helyesírás, természetrajz, természettan, technológia (különös tekintettel a női foglalkozásokra), világtörténelem, földrajz, számtan (a háztartásra alkalmazva), zene, rajz, női kézimunkák. Az utolsó osztályban ezeken kívül egészségügy, gyakorlati logikát, háztartást, mitológiát és esztétikát is tanulnak. A társalgás nyelve francia. A zene, a tánc, a rajz és a magyar nyelv esetleges tanításáért külön kell fizetni. A növendékeknek ruházaton és ágyneműn kívül ezüst evőeszközöket kell magukkal vinniük. A hirdetés kiemeli, hogy az intézet derék anyákat és jellemes nőket kíván nevelni. A fegyelmi eszközöket a növendékek egyéniségéhez kívánják alkalmazni, és az értelmi nevelést alá akarják rendelni az erkölcsi nevelésnek. Ma már nem tudjuk megállapítani, hogy e tárgyak tanítása milyen színvonalon folyt, és hogy a felhívásban közzétett pedagógiai elvek mennyiben valósultak meg. Az intézet 17 növendéssel nyílt meg, de néhány év múlva megszűnt.

Jóval többet tudunk a Folnesics-féle nőnevelő intézetről. Ismert az intézet 1813-ban közzétett felhívása, mely a *Hazai s Külföldi Tudósítások* című pesti lapban jelent meg.⁵ A császári engedéllyel „*az asszonyi ifjuság számára és tökéletesítésére*” megnyitott intézet Budán működött az Uri utca 46. szám alatt. Folnesics és francia felesége oktatta a lányokat, de működött az intézetben külön tánc és zenemester is. A lapban megjelentetett felhívás szerint az iskolában „*Minden, a mi az asszonyoknak telyes tökéletesítésére; minden, a mi az izlésnek, értelmének és szívének tökéletes nevelésére szükséges és hasznos; p. o. olvasás, írás és számolás; geographia, historia és természet leírása; természettudomány, technológia, gazdálkodás tudománya, morál, a köröskörül és előre látó szemességnek és okosságának tudománya, boldogság tudománya, a kegyességre és ájtatosságra nevelő tudomány, az asszonyi házi élete hat részeinek esmérete s.a. t. mind ez léptönsként és összeegyező módon, plánum szerint és hézag nélkül fog tanítatni, a legjobb nevelés-írások szerint, a mellyek még eddig az asszonyi ifjuság tökéletesítésére megjelentek.*”⁶

Mindezekon kívül rajzolást, festést, mindenféle női kézimunkát, valamint francia és magyar nyelvet is oktadni kívántak. A leányok napi öt óra tanításban részesültek, ami jóval több volt, mint a többi hasonló intézetben. Folnesics felhívásában kitér azokra a nevelési elvekre is, melyeket követni szándékozik. Elítéli a korabeli leányintézetek nevelési gyakorlatát, nem helyesli, hogy a divatos nyelveket és öltözködést, a táncot, zenét, rajzot és pipérét helyezik a tanulmányok középpontjába. Szerinte a leányifjuság nevelésében az alapos anyanyelvi ismereteknek és a mély vallásos érzésnek kell uralkodó szerepet biztosítani.

Folnesics intézetének növendékei túlnyomórészt német anyanyelvűek voltak, ezért a tanítási nyelv német. Nyolc bentlakó (Nagyváradról, Aradról, Gyuláról, Tolnárról) és tíz bejáró tanulója volt az iskolának, nevük után ítélve budai német polgárok leányai.

A korabeli lapok még számos leánynevelő intézetről adtak hírt. A magánintézetek ország-szerte egyeduralomra tettek szert a serdültebb leányifjuság magasabb fokú oktatásában, azonban a legtöbb intézet tanítási anyagának színvonala rendkívül alacsony volt. A leányok képzettségének középpontjában a német és francia társalgás, a kézimunka és az illemtan állott. Ez azonban ekkor már sokak számára nem bizonyult elégségesnek. Alapvető változásokra volt szükség a leánynevelés terén, de előbb az általánosan elfogadott szemléletnek kellett megváltoznia.

A reform hajnalán, az 1820-as évek elején, előbb az első pesti tudományos folyóirat, a *Tudományos Gyűjtemény*, majd más lapok hasábjain is élénk vita indult meg a nőnevelésről. Sokféle vélemény fogalmazódott meg a vita során a nők hivatásával, közéleti szereplésével, magasabb fokú művelődésével kapcsolatban. A hozzászólók legfőbb érdeme az, hogy felhívták a figyelmet erre a fontos kérdésre. Jórészt az ő érdemük az is, hogy reformpolitikuskaink közül néhány

⁴ *Zeitschrift von und für Ungern*. 1804. 5. 319. old.

⁵ *Hazai s Külföldi Tudósítások*. 1813. 28. Toldalék.

⁶ Uo.

nyan a negyvenes években mégiscsak eljutottak a nők magasabb fokú intézményes nevelése szükségességének gondolatához.

A nőkérdéssel foglalkozó írások sorát 1821-ben Szép János tanulmánya nyitja meg, melynek címe: *Elmélkedés az Aszszonyi Nem Taníttatásáról*.⁷ A szerző régebbi és kortárs szakirodalom alapján azt próbálja bizonyítani, hogy a nők is képesek ugyanazokat az ismereteket befogadni, mint a férfiak. Véleménye szerint „*Testi és lelki, vagy elméleti tehetségekre nézve nem alábbvalók az Aszszonyok a férfiaknál. Olyan lélek, olyan, ész, lakik az Aszszonyokban, mint a férfiakban. Meg van benne az értelem, meg van az akarat, és emlékezet; mert különben embereknek sem mondhattánák.*”⁸

Hosszadalmasan bizonygatja, hogy már kisgyermekkorban azonos képzést kell nyújtani a fiúknak és a lányoknak, hogy a későbbiekben a tehetséges lányok a tudományok és művészetek különböző területein ugyanúgy kibontakoztathassák képességeiket, mint a fiúk.

A következő évben, 1822-ben a *Hazai s Külföldi Tudósítások* melléklapja, a *Hasznos Mulatságok* hasábjain látott napvilágot Kultsár István cikke⁹ *A Leánykák házi neveléséről* címmel. A szerző kifogásolja, hogy a lányok és asszonyok már nem elégszenek meg a csendes, visszavonult házi élettel, otthoni foglalatosságokkal. A nők mulatságokba járnak, a pipere, a tánc, a regények olvasása köti le idejüket. Véleménye szerint a helytelen nevelés az oka ennek. A lányokat otthon kell nevelni – vallja. Elég, ha az elemi ismereteket elsajátítják, ezeken kívül csak a házi teendőket kell nekik alaposan megtanulniuk, másra nincs is szükség. A szerző mélységesen elítéli a hazánkban külföldiek által fenntartott divatos leánynevelő intézeteket, melyekben semmi hasznos ismeretre nem tesznek szert a növendékek, „*de a haza Nyelvét, a Magyarat sem tanulják meg*”.

Takáts Éva, Karacs Ferenc rézmetsző felesége a *Tudományos Gyűjteményben* fejtette ki nézeteit a leányok neveléséről, Kultsár István cikkéből kiindulva,¹⁰ bizonyos dolgokban egyetértve, némely pontokon vitázva vele. Takáts Éva szerint is igaz Kultsár Istvánnak az az észrevétele, „*hogy az asszonyok, és leánykák nem elégszenek meg a tsendes házi élettel, a házi foglalatosságokkal, inkább zajos mulatságokat keresnek, mindég magokat fitogtatni, mindég fényeskedni vágyódnak. Fájdalom! hogy ennek sok szomorú következménye van, és ezek által mulatják el legszentebb kötelességeiket, ezek által távoznak el rendeltetések tőljártól. Az is igaz, hogy a leánykák nagyobb részént olyanokban gyakoroltatnak, a mellyek tsupa fitogtatásra valók. Szomorú igazság! hogy rendszerént az anyák vezetik vagy vezetetik el nevéndékeiket rendeltetések tőljártól, és fosztják meg emberi méltóságuktól.*”¹¹

De Kultsár véleményétől eltérően, Takáts Éva nem a lányok otthoni nevelésében látja a problémák megoldását, hanem a nemzet tulajdonában lévő, korszerű ismereteket anyanyelvek oktató nevelőintézetekben. Ő is elítéli kora divatos, külföldiek által fenntartott intézeteit. „*Félő, hogy ez idegen nemzetből való ügyetlen Nevelők kezek alatt leányaink minden nemzeti, és erkölcsi karaktereket elvesztvén, tsak bábjátékokká lesznek. A Magyar nemzet leányai lesznek azokká, a kik a régibb időkben thronusokat ékesített fiakat, és lányokat neveltek, és érezvén akkor emberi méltóságokat, és nemzetiségeket, hazájok szabadságát fegyverrel is tudták védeni. Kedves nemzetem ezen éhezőket, kik leányaink nevelését bitangolják, befogadta, ők pedig hálátosságból nem tsak nem tartják arra méltónak, hogy nyelvét megtanulják, hanem minden igyekezeteket arra fordítják, hogy leányaink előtt is ezen kintsnek betség lejjebb szállítsák.*”¹²

Takáts Éva tehát „*a polgári szerkesztésű*”, „*nemzeti karakterrel bíró*” intézetek felállítását sürgeti, melyekben magyar anyanyelvű tanárok magyarul tanítanak. Véleménye szerint ezekben az intézetekben az elme kiművelése, a szív formálása és a művészi ízlés kifejlesztésére kell törekedni. „*Taníttassék leányaitoknak annyira – írja –, hogy magok tudjanak gondolkodni, magok itélteni tetteik jó vagy rossz voltáról.*” Ha mindez megvalósul, akkor majd kevesebbet törődnek a nők a di-

⁷ Szép János: *Elmélkedés az aszszonyi nem taníttatásáról*. *Tudományos Gyűjtemény*, 1821. IV. 22–60. old.

⁸ Szép János: i. m. 23. old.

⁹ Kultsár István: *A leánykák házi neveléséről*. *Hasznos Mulatságok*, 1822. III. 220–223.; 225–228. old.

¹⁰ Takáts Éva: *Nemely észrevételek Kultsár István Urnak azon Értekezésére, mellyet az 1822. Esztendő második felében közöl a Leánykák Házi neveléséről*. *Tudományos Gyűjtemény*, 1822. XII. 36–42. old.

¹¹ Takáts Éva: i. m. 38. old.

¹² Takáts Éva: i. m. 42. old.

vattal, mulatságokkal, férjeiknek egyenrangú társai lesznek, gyermekeiket hozzáértőbben nevelik.

Takáts Éva nem írt arról, milyen anyagi forrásokból valósíthatóak meg a nemzeti nőnevelő intézetek, de leánya, Karacs Teréz visszaemlékezéseiben megemlíti, hogy édesanyjának volta erre vonatkozó elképzelései, melyeket családi, baráti körben gyakran fejtegetett. Azt kívánta, adóztassanak meg minden 30 és 50 év közötti agglagényt, elsősorban a katolikus papságot és a hadsereg tisztjeit, és ebből az összegből hozzanak létre leányok nevelésére szolgáló intézeteket.¹³

Takáts Éva a következő évben még két írást adott közre a *Tudományos Gyűjteményben* a nők művelődésének kérdéseiről.¹⁴ Ezekben művelt nőtársait írói munkára buzdítja. „*Ohajtom – írja –, hogy nemem közül, kik szerentsés neveltetéseknel fogva bőv esmértelet gazdagok, szívekre vevén Nemünk elhagyatassását, pallérozódásunkat előbb mozdító munkáinkkal igyekezzenek rajtuk segíteni.*”

A főrangú hölgyeknek felhívja a figyelmét arra, hogy e a jótékonykodás és a szegényeknek való alamiznaosztás legyen a fő tevékenységük, hanem mentsék meg a szegényeket attól, hogy erre rászoruljanak. Építtessenek iskolákat, ahol képzett iskolamesterek vezetésével minden 7-12 éves fiú és leány az elemi ismeretek mellett a háziipar, és földműveléssel kapcsolatos összes gyakorlati ismereteket megszerezheti.

Takáts Éva forradalminak számító nézetei heves ellenállást váltottak ki. Egy névtelenségbe burkolódzó szerző erőteljesen fellépett a nők közéleti, irodalmi törekvéseivel szemben.¹⁵ Véleménye szerint „*Az Asszonyoknak elég munkát ad az ő rendeltetése, úgymint a magzatok jó nevelése és a ház belső dolgainak jól igazgatása*”. A nő ne lépjen ki a számára rendelt körből, hangsúlyozza az cikkíró. „*A pennát bízza a férfijakra, a Könyvírók, Criticusok sorába ne törekedjék. Jusson eszébe a páva tollba ültözött Szajkó... Ne kössön fegyvert az oldalára, se ne politizáljon: hanem neveljen Grachusokat a Hazának.*” A cikk megjelenését követően olyan szerteágazó és heves vita indult meg, amely évekig lázban tartotta a reformkori közvéleményt.

A nők közéleti és tudományos tevékenységhez való jogát próbálta megvédeni Jakabfalvy András a *Tudományos Gyűjteményben* 1825-ben megjelent cikkében.¹⁶ A szerző abból indul ki, hogy még jó anya sem lehet abból a nőből, aki teljesen képzetlen, „*kinek elméje nincs kipallérozva*”. Tapasztalati tényekre hivatkozva bizonyítani próbálja, hogy a férfi és a nő egyforma szellemi képességekkel rendelkezik. Rendkívül igazságtalannak tartja, hogy a férfiak „*a Szép Nemet az élet legfontosabb s szebb gyönyörétől, a lélek és elme munkásságától... el akarják tiltani*”.

Takáts Éva is válaszolt a támadásra.¹⁷ Éles hangon ítélte el azokat, akik a nők művelődéshez való jogát megkérdőjelezték. „*Sírni kellene azért, hogy a 19-dik század első negyedének szinte a végén találkozik olyan valaki, a ki azzal az állítással mer elő állani, hogy minden okos teremtesnek nem egy forma jussa van gondolkodni, s gondolatait szóval vagy írással kijelenteni.*” Támadja azokat a férfiakat, akik kizárólag feleséget és anyát kívánnak látni a nőkben, nem pedig gondolkodó, értelmes művelt lényt. „*Hogy az asszonyok eredeti rendeltetése csak az anyáóvó létel, a házi munka, és a gyermekek nevelése volna, és hogy azzal, ha gondolkodik, és gondolatait ki mondja, vagy leírja, az asszonyi szép tulajdonságokat, a szemérmességet, a jó rendbe szedett kellemetes maga tartást, megsértené, azt csak az olyan szánakozásra méltó férfi mondhatja magával való ellenkezés nélkül, a ki nemet csak állatiképpen tekint.*”

Takáts Éva sötét képet fest azokról a nőtársairól, akik képtelenek önálló gondolkodásra, akiknek összes idejét csak a háztartás és a gyermekevelés tölti ki, akik semmi más iránt nem érdeklődnek. Bebizonyítja, hogy az ilyen műveletlen, szülőkörű nők még alapvető felada-

¹³ Karacs Teréz: Emlékezés kedves szüleimre. In: *Harmath Lujza: Magyar írónők albuma*. Bp., 1890. 184. old.

¹⁴ Takáts Éva: Egy két szó a házasságban lévő Asszonyok kötelességeikről. *Tudományos Gyűjtemény*, 1823. VIII. 68–87. old.; Takáts Éva: Barátságos beszélgetés a földművelő nép állapotjáról. *Tudományos Gyűjtemény*, 1824. VI. 71–88. old.

¹⁵ K. J.: Mi a Pedantizmus? *Tudományos Gyűjtemény*, 1824. XII. 69–79. old.

¹⁶ Jakabfalvy András: Rövid értekezés az Asszonyi Nem Tudományos Pallérozódásáról. *Tudományos Gyűjtemény*, 1825. VII. 23–31. old.

¹⁷ Takáts Éva: Egy Barátnémhoz írt levelem Nemünk ügyében. *Tudományos Gyűjtemény*, 1825. XI. 62–77. old.

tukat, a gyermeknevelést is rosszul végzik: „Az olyan asszonyoknak gyermek nevelése, a kiknek gondolkodások csak a házi körben határozottak, nem lehet kőörmi, hogy tovább menjen a testi nevelésnél. Rendszerint csak annyira is szoktak menni ebben, hogy gyermekeiket jól meghízlalják, mert felőlők való gondoskodások nem igen menet feljebb annál, hogy ételek és tiszta ruhájok legyen, mikor szükséges, és a kotsi el ne tapodja, vagy a kulba ne essenek. Éppen az ilyen anyák által nevelt gyermekekből válnak azok, a kik az emberi méltóságot soha nem tudják illendő tekintetben tartani, a kik szeretnék meghatározni, hogy felebarátjaik gondolkodása tovább ne menjen, mint az övéké. Arra való tehetség nem lévoén benne, hogy másokat meghaladjanak, úgy akarnak elsőbbség lenni, hogy a mások munkálódásának határt szabnak.”

A nők valóban nehéz helyzetben vannak, hiszen a XIX. század első negyedében csak önműveléssel juthatnak megfelelő ismeretekhez. Takáts Éva szerint a bajok gyökere az, hogy nincsenek hazánkban olyan leánynevelő intézetek, iskolák, amelyek korszerű műveltséget nyújtanának: „az egész hazában csak egy olyan leány iskolával sem dítsekedhetünk, a hol leányaink egy betűletes levél írást, vagy egy házi számadó könyv vitéletét, vagy a háznál szükséges számvetést megtanulhassák: annyival inkább egy 18 mértföldnyire terjedő Geographiát, vagy 20 esztendeig felmenő Historiát, csak a házi rendtartásra szükséges Philosophiát, csak a babonáskodástól megmentő Physikát, egy házi kert elrendelésére, vagy egy süítő kementze építésére szükséges Mathesist megtanuljanak, annyival inkább magok, házok néme, és felebarátjaik eránt való kötelességeikről fundamentomos tanítás nemünk számára az egész hazában nints”.

1826-ban és a következő évben egyre többen kapcsolódtak be a nők művelődési jogairól folyó vitába. Egy névtelen szerző lelkes hangon követeli a nők nemzeti szellemű nevelését, magasabb szintű képzését.¹⁸ Egy másik szerző, Sebestyén Gábor a Szentírásból kiválasztott szövegek alapján azt próbálta bizonyítani, hogy a nőknek nincs joguk a politikai, tudományos, irodalmi életben részt venni, hiszen a bibliai szövegek is tiltják számukra ezt.¹⁹ Erre válaszképpen egy névtelen szerző ellenkező értelmű textusokat gyűjtött össze a Bibliából, és közvették őket a Tudományos Gyűjtemény 1826. évi VI. kötetében.²⁰ Két fiatal író, Szontágh Gusztáv és Kiss Károly közös írásukban²¹ azt fejtegették, hogy a magasabb műveltség és az írói hivatás nem gátolja az asszonyokat abban, hogy hagyományos, tehát háziasszonyi és anyai kötelességeiken is eleget tegyenek. „Az ember rendeltetése, kötelességei és jogai nemre való tekintet nélkül egyenlők” – vallották a szerzők.

Sebestyén Gábor támadására Takáts Éva hamarosan válaszolt a folyóirat hasábjain.²² A Bibliából vett és eltorzítva magyarázott érveket sorra megcáfolja, majd feltette a kérdést kora tudós férfiúinak. Ha olyan büszkéek a tudományok művelésének egyedül őket megillető privilégiumára, miért nem használják ki ezt a kiváltságot? Miért nem írják meg anyanyelvükön Magyarország történetét, földrajzát, miért nem adnak ki hazánkra vonatkozó statisztikai táblázatokat? Miért nem foglalkoznak azzal, amire szükség van, ahelyett, hogy erejüket a nők művelődésének mindenáron való megakadályozására fordítanák? Takáts Éva határozottan kijelenti: „...a mi nemünk éppen olyan alkalmas a lélek akármely munkáját is végbe vinni, mint a férfiak és valósággal emberi méltóságuk ellen való véték nélkül nem eshetik meg, nemünk lelki tehetségei kifejtőzödésének valamely határt szabni”. Ezzel összefüggésben kimondja: „ha az asszonyok nevelésére olyan kedvező Intézetek volnának, mint a férfiakéra, vagy ha nem tartanék vakmerőségnek azt mondanám: hogy ha az asszonyoknak a babonás illendőség nem tiltaná a férfiakat nevelő Intézetek boldogításában részesülni, akkor reményem, több tudományok egészen új szint venniének magokra, kivált a Psychológiára, Poësisra, és a természet tudományra olyan világosság jelenne meg, mint Kopernikus és Newton által az ég systemájára nézve. Ha az asszonyi nemnek hasonló pallérozódása léssen a férfiakkal, akkor meg fogják ezek az ő érdemeik bétét esmérni, s ez eránt való hajlandóság, és tisztelet fogja őket lekötelezni, nem az ő szerentsés helyheztetésekből származó kedvezések, vagy körülöttük való magokat, és ezt alacsonyító hízkelkedésekből származott gyönyörűségek: akkor a férfiak az asszonyokban nem csak

¹⁸ Mi akadályozza a Hazai Literatura gyarapodását. Tudományos Gyűjtemény, 1826. I. 39–44. old.

¹⁹ Sebestyén Gábor: Menyből jött kirekesztő Privilégium. Tudományos Gyűjtemény, 1826. II. 124–126. old.

²⁰ A.: Észrevételek S. G. Menyből jött Privilégiumára. Tudományos Gyűjtemény, 1826. VI. 104–108. old.

²¹ Szontágh Gusztáv–Kiss Károly Gránátos Hadnagyok: Bajnoki Hartz Takáts Éva Asszony ügyében az asszonyi nem érdemei s jussaiért. Tudományos Gyűjtemény, 1826. VIII. 72–114. old.

²² Takáts Éva: Barátnémhoz írt második Levelem ismét Nemünk ügyében. Tudományos Gyűjtemény, 1826. IX. 73–86. old.

játszó társakat, vagy gazdaságbéli segédeket fognak találni, hanem az ő telyes bizodalnokra érdemes barátokat is, és a vélek egyforma lelki pallérozódással s rokon érzéssel bíró asszonyok társaságában fognak érezni, és azokkal is éreztetni olyan boldogságot, a mit másutt a nap alatt fellelni nem lehet”.

A magyar nők művelődésének első harcosa, Takáts Éva már ezelőtt 174 évvel megfogalmazta azt az alapvető tételt, hogy a női és a férfi intelligencia között nincs különbség. Ha a nők számára megteremtik a férfiakéval azonos művelődési lehetőségeket, akkor a nők is elérhetnek a politika, a tudományok és művészetek területén olyan eredményeket, mint a férfiak.

Az országgyűlési felszólalások visszhangjaként tovább folyt a vita a lapok hasábjain a nők művelődésének kérdéseiről. Kiss Sámuel például egyenes összefüggést mutat ki a leányok nevelésének elhanyagoltsága és hazánk elmaradottsága között.²³ Egy másik szerző felvet egy nagyon fontos kérdést:²⁴ a leányok nevelésével megbízott külföldi nevelőnők helyett „pallérozott magyar nevelő asszonyokra” lenne szükség – vallja. Nemcsak azért, hogy leányaik nemzeti szellemben nevelkedjenek, hanem azért is, hogy szegény, egyedülálló, de képzett nők munkához jussanak, ne szoruljanak kegyelemkenyérre.

Természetesen nemcsak a haladó elvek kaptak nyilvánosságot. Holko Mátyás például egy korábban már latin nyelven megjelent gúnyiratát küldte el magyarra fordítva a *Tudományos Gyűjteménynek*, ahol az *Védőbeszéd az Asszonyi Tsatsálkodás ügyében...*²⁵ címmel látott napvilágot 1826-ban. A szerző az egész vitát női „csacsiságnak” minősíti, amelyről egy férfinak még csak tudomást sem kell vennie.

Günöszebesz (=Asszonytisztelő) álnév alatt egy konzervatív szerző azt fejtegeti, hogy egy magyar férj számára a „Tudományos asszony szokatlan és viszolyogtató”. A *Szózat Napkeletről, a magyar férfiui és asszonyi Nem viszonyaik eránt* című²⁶ írásra hamarosan válasz érkezett. A cikk címe: *Szózat Napnyugatról*, és szerzője Szivonyáné álnév alatt rejtőzködött.²⁷ Hosszú írásában a szerző széleskörű műveltségről tesz tanúságot. Példákkal bizonyítja, hogy a tudományok, az irodalom, és a képzőművészetek terén milyen sok nő működött sikerrel az elmúlt évszázadokban, külföldön és hazánkban is. Levélformában írott cikkét a következő gondolatokkal fejezi be: „*Imé kedves Barátném! nem példa nélkül való dolog tehát asszonyi kezében az írottoll 's asszonyi szájban a' tudós hang. Én kész akartva szőttem illy halmazoa, nemünk ügyét tárgyaló levelemre a' tudós asszonyokat, tudván Leo Pápának ama' mondását (in Sermo de Jejunio.) Validiora sunt exempla, quam verba: erősebbek a' példák, mint a' szavak. Most vitassák már a' férfiak az ellenkezőt: és most tsáfolyják meg, ha tudják a' piori megtzáfolni. A' tudománynak mintegyik ágában voltak mester asszonyok”.*

A cikk megjelenése után a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője, Thaisz András lezárta a nők művelődéséről szóló vitát, amely több éven át foglalkoztatta a közvéleményt. Mivel azonban a témáról mintegy két kötetnyi kinyomtatásra érdemes anyag gyűlt össze a szerkesztőségben, Thaisz előfizetési felhívást tett közzé annak önálló kötetben történő publikálására.²⁸ Sajnos a tervezett kötet nem jelent meg.

Ha összehasonlítjuk az 1820-as években, hazánkban a nőkérdésről lezajlott vita eredményeit az ugyanazokban az években külföldön, Angliában, Franciaországban, Amerikában lefolyt ilyen tárgyú vitákkal, elmondhatjuk, hogy a hazai szerzők ugyanúgy, mint a külföldiek, eljuttattak annak a fontos tételnek a megfogalmazásáig, hogy a nők és a férfiak értelmi képességei között nincs különbség. A nőket is megilletik a művelődés terén ugyanazok a jogok, amelyek a férfiakat. Azonban, míg a külföldi nőemancipációs irodalom már ebben az időben is hangsúlyozta a politikai jogok egyenlő gyakorlásának, vagy az egyforma pályaválasztási, sőt hivatal-

²³ Kiss Sámuel: Miben van még a Magyar hátra leginkább? *Tudományos Gyűjtemény*, 1827. II. 23–41. old.

²⁴ A. J.: A Nemzetiség és Kultúra. *Tudományos Gyűjtemény*, 1827. II. 23–41. old.

²⁵ Holko Mátyás: *Védőbeszéd az Asszonyi Tsatsálkodás ügyében*. *Tudományos Gyűjtemény*, 1826. IX., Szép-Literaturiai Ajándék 129. old. A gúnyirat korábban megjelent: Solennia XVI. Bibliothecae Kis Honthianae, Pesini, 1825. 107. old.

²⁶ Günöszebesz: *Szózat Napkeletről, a magyar férfiui és asszonyi Nem viszonyaik eránt*. *Tudományos Gyűjtemény*, 1826. XI. 65–77. old.

²⁷ Szivonyáné: *Szózat Napnyugatról*. *Tudományos Gyűjtemény*, 1827. II. 61–92. old.

²⁸ Thaisz Redactor: *Jelentés a szép Nem Jussainak védemezéséről*. *Tudományos Gyűjtemény*, 1827. III. 124. old.

viselési jognak a férfiakra és nőkre egyformán történő kiterjesztését, addig a magyar szerzők mindezeket nagyon bátortalanul vagy egyáltalán nem követelik. Mégis nagy jelentősége volt ennek a vitának, hiszen ekkor fogalmazódtak meg először olyan időszerű követelések, mint az anyanyelvű, nemzeti szellemű, korszerű műveltséget adó leánynevelés, vagy a nőneveléssel foglalkozó szakemberek magas szintű szervezett képzése.

A nők művelődésének kérdéseiről folyó sajtóvita 1827-ben tehát lecsendesült. Alig másfél évtizeddel később, az 1840-es években azonban ismét élénk eszmecsere kezdődött az *Athenaeum* és az *Életképek* című lapok hasábjain a leányok nevelésének problémáiról, melynek nyomán a megfogalmazott kívánságok a gyakorlatban is lassan megvalósultak.

Fehér Katalin

A régi gajnai leányvásárokról

A Bihar-hegység a Közép-Dunamedence egyik legtekintélyesebb hegytömege, melynek déli oldaláról kiágazó sarokbástya a Gajna nevű hegyorom. Ennek magassága: 1486 méter. Ez a hely hármás határ Hunyad, Aranyos-Torda és Arad megyék között. A hegyorom Hunyad megye területén van, panorámája elragadó. Láthatók az Aranyos, a Fehér-Körös és a Maros folyók völgyei, a Gyalui-havasok, a kopasz Vulkan-hegység és az égbolttal összeolvadó Alföld széle.

A Gajna hegycsúcstól északra, 1450 méter magasságban elterülő széles fennsíkon – Vásárhely a neve – tartották egykor, a Fehér-Körös és Aranyos felső vidékének elszórtan élő, házasodni vágyó móc (az erdélyi románság sajátos, hegylakó népcsoportja) fiatalok a megkérést,

Menyasszony

Vőlegény